

SAVJETOVANJE

HUO – 17. Savjetovanje o obradi i likvidaciji automobilskih šteta

Utvrđivanje pravične novčane naknade neimovinske štete

Autor: Mladenka Grgić,
Euroherc osiguranje, d.d.

Uvod

Problem naknade neimovinske štete nastale zbog smrti ili ozljede neke osobe u pravnim sustavima Europske unije godinama je nepresušna tema koja izaziva veliku pozornost kako javnosti tako i pravnih i medicinskih stručnjaka. Ukoliko je takva šteta nastala kao posljedica prometne nezgode onda je problematika još izazovnija i složenija.

Literatura često podsjeća da odštetno pravo nema sistematizirane odredbe o utvrđivanju naknade neimovinske štete na osobama pa je u većini zemalja odluka o njenoj visini uglavnom prepuštena sudovima. Nije nikakva novost da je područje slobodne ocjene vrlo široko, što stvara neizvjesnost, nejednakost i pravnu nesigurnost, pa se sve češće spominje tzv. "forum shopping", a naročito otkad je IV. direktiva omogućila oštećenim osobama da zahtjeve za naknadu štete mogu realizirati u zemlji vlastitog prebivališta. S jedne strane imamo Europski parlament koji inzistira na posebnoj zaštiti oštećenih osoba u cestovnom prometu i koji traži nova pravila za utvrđivanje mjerodavnog prava, kriterija i metoda, a s druge strane na nivo Europe imamo i CEA-udruženje osiguratelja koje se ne protivi takvim nastojanjima, ali inzistira na ujednačavanju metoda utvrđivanja stupnja oštećenja zdravlja neke osobe.

Metode utvrđivanja visine pravične novčane naknade

Danas u Europi razlikujemo dvije osnovne metode¹ određivanja naknade neimovinske štete. Prva je tzv. apstrakta ili objektivna metoda koja se bazira na prosjeku uobičajenosti sličnih slučajeva. Uglavnom se vezuje za tradiciju latinskih zemalja koje se oslanjaju na tablice od 0 do 100%, a dodatno personaliziraju štetu prema kriterijima koji se razlikuju od zemlje do zemlje. Ova metoda može biti u primjeni kao sudska metoda, kada sudovi objavljuju tablice (Francuska ili Belgija) ili zakonska, kao što je slučaj u Španjolskoj za sve štete iz automobilske odgovornosti.

Druga metoda je tzv. subjektivna – konkretna metoda koja kod utvrđivanja visine pravične novčane naknade uzima u obzir sve okolnosti pojedinog slučaja. Primjenjuje se u Njemačkoj, Austriji, Nizozemskoj i dr. U ovim zemljama na prvom mje-

stu svakako je naknada materijalne štete kao posljedica štete na osobama (gubitak zarade, gubitak uzdržavanja), a za ostatak daje se opis posljedica i one se konkretiziraju kroz tzv. "Schmerzensgeld" – bolnina, satisfakcija.

Pravična novčana naknada u našoj zemlji

Institut naknade nematerijalne štete kao i pravni standard "pravična novčana naknada" ni na našim prostorima nije bio nepoznat. Još za vrijeme važenja austrijskog OGZ-a naknada nematerijalne štete nije bila sporna. Po tada važećem Zakonu uspostavljeno je pravilo koje glasi: tko koga ošteti (povrijedi) u tijelu ..., i suviše ako oštećenik zahtjeva, valja mu za pretrpljene bolove platiti neku sumu prema dokazanim okolnostima.²

Donošenjem Zakona o obveznim odnosima³, naš pravni poredak uspostavio je pravila vezana za naknadu nematerijalne

štete pa je istim pravo na pravičnu novčanu zadovoljštinu zbog povrede tjelesnog integriteta priznato samo za povrede i za osobe koje su u Zakonu taksativno navedene.⁴ Pravična novčana naknada za nematerijalnu štetu ne dosuđuje se zato da bi novac predstavljao njen novčani ekvivalent, nego da se oštećeniku omogući da njenim posredstvom pribavi sebi neku zadovoljštinu i da se na taj način uspostavi oštećenikova narušena psihička i emocionalna ravnoteža.

Pri odlučivanju o visini pravične novčane naknade sud će voditi računa o zna-

Pravična novčana naknada za nematerijalnu štetu dosuđuje se da bi se oštećeniku omogućilo da njenim posredstvom pribavi sebi neku zadovoljštinu i da se na taj način uspostavi oštećenikova narušena psihička i emocionalna ravnoteža

čaju povrijeđenog dobra i cilju kojem ta naknada služi, ali i o tome da se njome ne pogoduje težnjama koje nisu spojive s njezinom prirodom i društvenom svrhom, što je zapravo bila zapreka prodiru lukrativnosti i komercijalizacije u ovo pravno područje. Osim jačine i trajanja nematerijalne štete ZOO/91, kao jedan od bitnih kriterija za odmjeravanje pravične novčane naknade, uzima u obzir i ostale okolnosti slučaja, a koje znatno pomažu individualizaciji odštete.

¹ O metodama određivanja naknade neimovinske štete v. Ćurković, M. Obvezna osiguranja u prometu, Inženjerski biro d.d., Zagreb 2007. str. 126-129

² OGZ-par.1325.

³ Zakon o obveznim odnosima, (Službeni list SFRJ 29/78 – u daljnjem tekstu ZOO/91)

⁴ ZOO/91 - pravno priznati oblici nematerijalne štete bili su: pretrpljeni fizički bolovi, pretrpljeni duševni bolovi zbog smanjenja životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode i prava ličnosti, smrti bliske osobe, za pretrpljeni strah i pretrpljene duševne bolove, zbog naročito teškog invaliditeta bliske osobe, te pretrpljene duševne bolove zbog navođenja na kažnjivu obljubu ili kažnjivu bludnu radnju.....

SAVJETOVANJE

HUO – 17. Savjetovanje o obradi i likvidaciji automobilskih šteta

Nije bio rijedak slučaj da su sudovi na različite načine postupali prilikom odmjerenja visine pravične naknade, pa je Vrhovni sud na sjednici Gradanskog odjela od 29. studenog 2002., odlučio prihvatiti "Orijentacijske kriterije i iznose za utvrđivanje pravične novčane naknade nematerijalne štete" s ciljem ujednačavanja primjene tada važećeg čl. 200 st. 1. ZOO/91, odnosno ujednačavanje razlika u novčanim naknadama koje su pojedini sudovi dosuđivali oštećenim osobama.

Stupanjem na snagu novog ZOO/05 značajno je izmijenjen koncept neimovinske štete.

Umjesto subjektivne koncepcije nematerijalne štete po ZOO/91, koja je predstavljala nanošenje drugom fizičkog ili psihičkog bola te straha, novi ZOO/05 usvojio je objektivnu koncepciju neimovinske štete prema kojoj tu vrstu štete predstavlja povreda prava osobnosti,⁵ dok su pretrpljeni fizički i psihički bolovi te strah samo kriteriji, odnosno kvalifikatorne okolnosti za određivanje visine pravične novčane naknade štete.

Medicinska vještačenja u postupku utvrđivanja neimovinske štete

Kada govorimo o nematerijalnoj šteti kao posljedici nekom nanesenog fizičkog ili psihičkog bola te straha, ili o povredi prava osobnosti, posebice prava na fizičko i duševno zdravlje, jedno od pitanja koje se nameće je i na koji način utvrditi i individualizirati takvu štetu? Praksa je prihvatila različita medicinska vještačenja kao najprihvatljivije sredstvo.

Nepostojanje odgovarajućih ujednačenih standarda još iz sudske prakse u vrijeme primjene tzv. starog ZOO/91 dovodilo je do nesnalaženja medicinskih vještaka koji su se prilikom izrade nalaza i mišljenja vezano uz tzv. smanjenje opće životne aktivnosti koristili raznim tablicama iz područja:

- dobrovoljnih osiguranja (nezgode) u kojima se oštećenja zdravlja čovjeka iskazuju u postocima, što je bilo neprihvatljivo iz razloga što je u takvim slučajevima reporna vrijednost "svota osiguranja" (ugovoreni iznos u novcu, a naknada u novcu je jednaka postotku oštećenja u odnosu na repornu vrijednost - svotu osiguranja)
- mirovinskog osiguranja gdje se na temelju Zakona o listi tjelesnih oštećenja stječe pravo na naknadu u novcu, na način da je svako tjelesno oštećenje vezano

uz određeni postotak odgovarajućem postotku od osnovice (koja po odluci tijela MIO od 1. srpnja 2008. iznosi 1.120,98 kn).

- sudske medicine – (Zečević i suradnici)⁶ koji u poglavlju 19. Vještačenje u parničnom postupku, točka 19.1.3 smanjenje opće životne aktivnosti, kažu "Vjerojatno najviše teškoća, pa i dvoumljenja vještaku čini određivanje smanjenja (gubitka) opće životne aktivnosti."

Pod životnom se aktivnošću smatra čovjekova mogućnost da zadovoljava svoje opće životne potrebe i zadovoljstva. Riječ je, konkretno, o tome da se u vještakovu mišljenju trajna posljedica neke ozljede iskazuje brojem, točnije, u obliku postotka u rasponu od 0 do 100%.

Kod trajnog oštećenja funkcije nekog organa ili dijela tijela, istodobno bi određivali i postotak smanjenja opće životne aktivnosti. Doduše, neki se poremećaji funkcija mogu vrlo egzaktno odrediti i označiti u

Novi ZOO/05 usvojio je objektivnu koncepciju neimovinske štete prema kojoj tu vrstu štete predstavlja povreda prava osobnosti, dok su pretrpljeni fizički i psihički bolovi te strah samo kvalifikatorne okolnosti za određivanje visine pravične novčane naknade štete

brojkama, npr. poremećaj vida, smanjenje sluha, smanjenje pokretnosti zglobova. No, ovako određeni postotak smanjenja funkcije odnosi se na strogo određeni dio tijela ili organa i ni u kojemu slučaju nije istovjetan smanjenju opće životne aktivnosti.

Tako su u praksi nastale i "Tablice smanjenja opće životne aktivnosti", kao posljedice različitih oblika ozljeda, uz napomenu autora da su podaci u tablici više orijentacijski nego egzaktni, a utemeljeni su na dugogodišnjem iskustvu priznatih medicinskih stručnjaka i stalnih sudskih vještaka županijskog suda u Zagrebu, pri čemu su rabljeni i podaci iz tablica brojnih osiguravajućih društava.

Autori ističu: navedene će tablice nedvojbeno biti korisne i za medicinske vještake i

za pravnike, ali uz upozorenje da se one ne bi trebale automatski - generalizirano primjenjivati, nego da vještak, pomoću njih, svaki slučaj pojedinačno ocijeni.

Prilikom izrade nalaza i mišljenja sudski vještak bi trebao "nastupati" razumno koristeći sintetičku i preciznu polaznu točku pri čemu će svakom zdravstvenom oštećenju pripisati stupanj oštećenja uz obrazloženje, jer "raditi kao vještak, znači slušati, promatrati, mjeriti, razumjeti i onda obrazložiti, kako bi bio shvaćen."

Ovo je posebno važno sada kada se u Republici Hrvatskoj primjenjuju dva Zakona o obveznim odnosima, ovisno o tome kada se dogodila prometna nezgoda i kada je šteta nastala, prije ili poslije 1. siječnja 2006. Uvođenjem pojma duševno zdravlje, kao posebnog zaštićenog prava osobnosti, zakonodavac je dodatno uznemirio brojne frustrirane, razočarane ljude poremećenog duševnog mira, te im širom otvorio vrata sudnica da tamo potraže uspostavu duševnog sklada u okviru novčanih naknada koje će potraživati od najrazličitijih subjekata i zbog najrazličitijih uzroka.⁷ Čini se da na ovu okolnost ni vještaci nisu ostali ravnodušni pa u svakom sudskom medicinskom vještačenju novijeg datuma imamo i posebno psihijatrijsko vještačenje koje se jednostavnim matematičkim zbrojem dodaje već utvrđenom "smanjenju opće životne aktivnosti."

Europska tablica za utvrđivanje posljedica ozljede

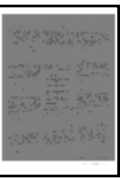
Istom problematikom, samo daleko složenijom, godinama se bavi i Europa. U sklopu harmonizacije oštetnog prava pokrenuta je i ozbiljnija inicijativa o donošenju jedinstvenih metoda vrednovanja stupnja oštećenja zdravlja neke osobe, odnosno posljedica koje ozljede ostavljaju. Ova inicijativa pokrenuta je u okviru EU Parlamenta (preko simpozija Trier I, lipanj 2000. god., od strane Willia Rothley-a, potpredsjednika Zakonodavnog odbora EU Parlamenta), što je rezultiralo donošenjem "Indikativnih tablica za procjenu oštećenja fizičkog i psihičkog integriteta". Zadatak za izradu jedinstvenih tablica povjeren je skupini (CEREDOC)⁸, a kojoj pripadaju sveučilišni profesori i visoko rangirani vještaci za odštete i procjene, iz različitih europskih zemalja. Prilikom izrade ovih tablica skupina CEREDOC-a osigurala si je suradnju poznatih liječnika specijalista i sveučilišnih profesora, kao i stručne kadrove iz nacionalnih krovnih organizacija koji djeluju kao vještaci.

⁵ Članak 19. Povreda prava osobnosti, st.2. Pod pravima osobnosti u smislu ovog Zakona razumijevaju se prava na život, tjelesno i duševno zdravlje, ugled, čast, dostojanstvo, ime, privatnost osobnog i obiteljskog života, slobodu i dr...

⁶ Zečević D., Škavić J. i dr., Sudska medicina i deontologija, Medicinska naklada Zagreb, 2004.

⁷ Alaburić V. i dr., Odgovornost za neimovinsku štetu zbog povrede prava osobnosti; Narodne novine, Zagreb, 2006., str. 56 - 57

⁸ Confédération Européenne d'Experts en Evaluation et Réparation du Dommage Corporel

Sažetak radne skupine iz pravničkog kruga⁹

Radna skupina, koja je intenzivno radila na tablici, sastavljena je od velikog broja kako medicinskih tako i pravnih stručnjaka. Članovi skupine bili su u svakom trenutku motivirani zajedničkim nastojanjem da se pronađu rješenja iza kojih će moći stati svaki od članova i koji su se odrekli pokušaja da pod svaku cijenu obrani/nametne svoje mišljenje, odnosno rješenje svoje zemlje.

Harmonizacija odredbi u svezi s naknadom neimovinske štete predstavlja po mišljenju skupine izazov pred kojim se jednostavno ne smije ustuknuti. Oni su to nazvali "borbom protiv anarhije", anarhije koja proizlazi iz usporedne analize različitih europskih sustava, ali čak i anarhije koja vlada unutar pojedinih nacionalnih sustava. Ona, prije svega potječe iz babilonske zbrke u definicijama koje služe za potrebe opisa različitih aspekata određene štete, aspekata koji su manje ili više identični pa i onda kada su izraženi pomoću različitih pojmova: *dommage psychologique, prejudice d'agrement, invalidite psychologique, danno psicofisico, danno biologico, danno alla salute, Schmerzensgeld, pain and suffering*, itd.

Članovi radne skupine ističu kako nije riječ samo u jezičnoj zbrci, nego puno više u perspektivi zabrinjavajućeg nekontroliranog širenja neimovinskih šteta. Lutrija kriterija za odštetu je isto tako jedan od istinskih izvora anarhije; kriterija koji su već prema pojedinom sustavu međusobno različiti te često variraju čak i od suda do suda, pa i od jednog suca do drugoga.

Pravnici su ozbiljno ukazali na ekstremnu poplavu tzv. bagatelnih šteta, što ozbiljno ugrožava financijska sredstva osiguravajućih društava, a koja su potrebna za primjerene odštete namijenjene ozbiljnijim oštećenjima statusa tjelesne i/ili duševne neoštećenosti, odnosno cjelovitosti. Racionalizacija, prije svega mora počivati na tablicama koje bi mogle jamčiti osnovnu jedinstvenost odšteta, a istovremeno ostavljati dovoljno slobodnog prostora za donošenje prosudbi prema gore, kada je riječ o posebnim okolnostima šteta i o posebnim okolnostima pojedinih slučajeva. Osnovni postulati koji su sadržani u tablici su: dostojanstvo, zdravlje, jednakopravnost, jer su to postulati koje priznaju svi europski sustavi.

Analizirajući pojedina nacionalna zakonodavstva, raspravljene su sve značajnije

posebnosti koje su prisutne u istima. Tako je ukazano na drastične i radikalne promjene koje je uveo Savezni vrhovni sud u Njemačkoj, kada je 1992. godine donio odluku, kojom je potvrđeno da "gubitak osobnosti, kao posljedica teškog cerebralnog oštećenja, po svojoj naravi treba je promatrati kao neimovinsku štetu" za koju je u skladu s par. 847. BGB potrebno isplatiti odštetu. Prema ranijoj sudskoj praksi nije bilo priznato pravo na naknadu neimovinske štete osobama koje su bile svedene na vegetativno stanje (jer te osobe nisu osjećale bolove). Novčana naknada nakon toga preuzela je dvostruku funkciju: funkciju zadovoljštine i kažnjavanja i funkciju obeštećenja.

Tablica je zabranila da se pri utvrđivanju visine odštete uzimaju u obzir prihodi ili imovina žrtve što je formulirano i u Rezoluciji br. 75/7 Savjeta Europe od 15. ožujka 1975¹⁰. Za tjelesna oštećenja i psihičke patnje priznati će se odštete na temelju njihovog intenziteta i trajanja.

Pravnici ukazuju na ekstremnu poplavu tzv. bagatelnih šteta koje ozbiljno ugrožavaju financijska sredstva osiguravajućih društava, a koja su potrebna za primjerene odštete namijenjene ozbiljnijim oštećenjima

Medicinska znanost, čija je podrška od presudne važnosti, treba osigurati razlikovanje između ugroze fizičke i psihičke cjelovitosti/nezlijeđenosti i čisto subjektivnih smetnji što znači da se mora podvući jasna granica između ustanovljenog oboljenja i jednostavnog psihičkog poremećaja. Povjerenje u kompetenciju i ozbiljnost sudskih medicinaru mora odnijeti prevagu nad skepsom koja je oduvijek nanosila štetu pravno korektnom konceptu kada je riječ o neurološkim i psihijatrijskim oboljenjima.

Ova jedinstvena tablica je dokument koji definira ugrozu fizičke i/ili psihičke nezlijeđenosti, i to u postotcima i nužno je ustrojavanje na razini Europe.

Skala odšteta je dokument koji omo-

gućava uvrštenje određenog novčanog iznosa uz postotnu stopu ugroze fizičke i/ili psihičke nezlijeđenosti (ona preračunava odgovarajuću ugrozu u određenu novčanu vrijednost). Prema mišljenjima svih članova Radne skupine skalom odšteta isto tako treba ustrojiti na razini Europe pri čemu bi se u obzir uzimala životna dob osobe te značaj postotne ugroze. Za stvarnu implementaciju bi svakom nacionalnom zakonodavstvu trebalo preporučiti kriterije definiranja vrijednosti svakog pojedinog boda.

Sažetak radne skupine – medicinska skupina¹¹

Prema stajalištima medicinskih stručnjaka jedinstvena tablica treba se zasnivati na opće prihvaćenim konceptima. Liječnici procjenjuju, objektivno i kvantitativno, bez prelaženja granica svoje struke, odnosno kompetencija pri čemu su svjesni da se čovjek kao jedno kompleksno biće ne uklapa uvijek savršeno u okvir kojeg odrede pravnici.

Zadatak liječnika vještaka se sastoji u tome da s jedne strane odrede oštećenja čovjeka koja se mogu medicinski utvrditi i/ili razjasniti, a s druge strane daju stručno mišljenje o konačnom navedenom broju mogućih posebnih oštećenja.

Osnova za procjene je procjena oštećenja psihičke i fizičke cjelovitosti koja se s medicinskog aspekta može utvrditi, dakle izmjeriti. Dobivena procjena čisto subjektivno dobivenih oštećenja koji su medicinski objašnjivi, ali se medicinski ne mogu utvrditi (nisu mjerljivi), moguća je samo kada za iste postoji jedinstven stupanj oštećenja.

U tom slučaju vrijedi princip: Ono što se ne može objektivno ocijeniti ne može se ni kategorizirati.

Kako europski stručnjaci, vještaci ne bi morali previše mijenjati navike izbor je pao na sustav postotaka, kao što je i uobičajeno u sudskoj medicini.

Trier I – je utvrdio ograničenje psihičke i fizičke cjelovitosti (BPPI) koje je definirano kao:

- konačno smanjenje psihičkog i/ili fizičkog potencijala koje je moguće utvrditi ili razjasniti na medicinskoj osnovi, a kojem se dodaju bolovi i psihičke posljedice za koje liječnik zna da u pravilu nastupaju s oštećenjem kao objektivni učinci na svakodnevni život a koji su u pravilu povezani s oštećenjem.

⁹ Europski sastanak u Trier-u, 8.-9. lipnja, 2000., Izvjestitelj u ime grupe pravnika, Francesco D. Busnelli: Sažetak radova pravne radne skupine

¹⁰ Tekst Rezolucije v: Ćurković M., Oblici nematerijalne štete i kriteriji za određivanje naknade, Zbornik: Privreda i pravo osiguranja u tranziciji, Udruženje za pravo osiguranja Srbije i Crne Gore, Palić, 2004 god., str. 130-133

¹¹ Europski sastanak u Trier-u, 08.-09. lipnja, 2000. god. Izvjestitelj u ime grupe liječnika: Prof. dr. P. Lukas (Brisel), Načela europskog sustava procjene ozljeda osobe

SAVJETOVANJE

HUO – 17. Savjetovanje o obradi i likvidaciji automobilskih šteta

Stupanj BPPI-a (ukratko stupanj oštećenja)

- poteškoća koju osjeti osoba (za koju se vrši mjerenje oštećenja) u poduzimanju normalnih radnji svakodnevnog života izvan radnog mjesta, tj. opseg "osobnog ograničenja", a koja se odnosi na maximum od 100% oštećenja kojeg je teoretski moguće postići.

Postotak BPPI-a

- ne predstavlja jediničnu mjeru, nego jedinicu za procjenu stanja kao rezultata primjene raznih pojava, a koji su izmjereni pomoću raznih instrumenata te su stoga iskazani u raznim mjernim jedinicama, kao i intuitivnom mišljenju koje se temelji na iskustvu i umijeću shvaćanja nemogućeg.

Procjena prema tablici na taj način ne isključuje određena razmatranja aspekata koji su specifični za određenu osobu. Zadatak liječnika je da objasni kako oštećenja utječu na svakodnevni život pa u skladu s time određuje i stupanja oštećenja.

Kako ugrožena osoba doživljava oštećenje, kako reagira na isto, uvelike ovisi o strukturi njegove osobnosti. To je jedan izuzetno osobni doživljaj. Ukoliko se radi o patološkom ograničenju onda će se takvo ograničenje predvidjeti u IT-u i BPPI-u.

Ukoliko se ne radi o patološkom ograničenju tada nije niti dokazivo, niti mjerljivo: Budući da takvo ograničenje nije "medicinsk" prirode, liječnik u tom slučaju ne može pomoći.

Polazna točka tablice bila je da za jednake organe, jednake funkcije i jednake standarde stupnja ograničenja neke funkcije u svim zemljama moraju postojati iste vrijednosti. Te iste vrijednosti ili vrijednosti za utvrđivanje stupnja ograničenja zapravo čine kostur tablice.

Ukazujući na potrebu da se na europskoj razini ustroji služba promatranja sa savjetodavnom i istraživačkom funkcijom te izvješćivanjem Europske komisije o rezultatima, Radna skupina je potvrdila da je riječ o jednom ozbiljnom i sustavnom zahvatu, utemeljenom na znanstvenoj osnovi.

Umjesto zaključka

Brojni primjeri iz prakse kako domaće tako i inozemne potvrđuju da nepostojanje jedinstvenog sustava vrednovanja oštećenja zdravlja neke osobe – medicinskih kriterija ili standarda, šteti prvenstveno oštećenima, ali i odgovornim osobama. Nije nikakva novost da ovisno o posljedicama oštećenik ima pravo na veću ili

manju pravičnu novčanu naknadu pa je na konačni iznos odštete utjecaj mišljenja što ga daju pojedini medicinski stručnjaci izuzetno velik¹². Donošenje ujednačenih standarda na području medicine bitno bi pridonijelo pravnoj jednakosti građana, ali i ukupnoj pravnoj i financijskoj sigurnosti u ovom području. Svaka neujednačenost pa tako i ova dovodi do dugotrajnih parnicenja i nezadovoljstva kako oštećenika tako i odgovornih za popravljavanje štete. ■

Literatura:

- Ćurković M., "Obvezna osiguranja u prometu", Inženjerski biro d.d., Zagreb, 2007.
- Zečević D., Škavić J. i dr., "Sudska medicina i deontologija", Medicinska naklada, Zagreb, 2004.
- Alaburić V. i dr.: "Odgovornost za neimovinsku štetu zbog povrede prava osobnosti", Narodne novine, Zagreb, 2006.
- Crnić I., "Odštetno pravo", Drugo bitno izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zgombić & Partneri, d.o.o., Zagreb, 2008.
- Izvješće Radne skupine – Radni sastanak u Trier-u, 8.-9. lipnja, 2000., Sažetak radova: Izvjestitelji: Francesco D. Busnelli, prof.dr. P. Lucas, (Bruxelles)

¹² Crnić, I., Odštetno pravo, Drugo bitno izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zgombić & Partneri, d.o.o., Zagreb, 2008., str. 646